

УДК 343.98:343.41(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.4.17>

Володимир Юрійович Попов,

кандидат юридичних наук,

Національний науковий центр

«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Міністерства юстиції України (докторант);

<https://orcid.org/0009-0003-9020-9448>,

e-mail: v.iu.popov@ukr.net

ТИПОВІ ФОРМИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВТРУЧАННЯМ У ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У статті обґрунтовано позицію, що протидія розслідуванню – це складне явище, яке може охоплювати різноманітні форми поведінки, що реалізуються заінтересованими суб'єктами задля перешкодження виявленню кримінального правопорушення, унеможливлення виконання завдань кримінального провадження. З'ясовано, що під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із втручанням у діяльність представників органів державної влади, підозрювані для протидії розслідуванню найчастіше реалізують такі форми поведінки, як-от: 1) відмовляються надавати показання; 2) надають неправдиві показання; 3) переховуються від органів досудового розслідування; 4) не з'являються на виклики слідчого, прокурора, слідчого судді; 5) чинять вплив на потерпілого, свідків, відмовляються надавати біологічні зразки, зразки почерку, голосу тощо. Визначено форми протидії, які вчиняються іншими заінтересованими особами на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень дослідуваного виду.

Ключові слова: втручання у діяльність, представник органу державної влади, протидія розслідуванню, попередження, подолання протидії, процесуальна дія, тактична операція.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Однією зі складових кримінальної процесуальної діяльності є попередження та подолання протидії розслідуванню, адже не всі особи, причетні до вчинення кримінального правопорушення, визнають свою вину в цьому, широ розкаюються та взаємодіють зі слідством. Частіше такі особи мають пасивну позицію у встановленні обставин кримінального правопорушення, а подекуди вони вдаються до протидії законній діяльності сторони обвинувачення.

Протидія розслідуванню – це нереалізація особою її права на захист, що полягає в залученні захисника та проведенні або ініціюванні

комплексу гарантованих законом заходів щодо подання доказів і відповідних клопотань на розгляд слідчого тощо. Під протидією криміналісти розуміють скоєння особою діянь, спрямованих на створення перешкод у встановленні обставин учиненого злочину в умовах його активного розслідування, що, зокрема, полягає в перешкоджанні збиранню та використанню доказів органом досудового розслідування та судом [1, с. 94–95]. Окремі категорії кримінальних правопорушень майже завжди пов'язані з реалізацією стороною захисту різних форм протидії розслідуванню. Також не є винятком у цьому питанні кримінальні правопорушення, пов'язані із втручанням у діяльність представників органів державної влади. Тому важливо досліджувати типові форми протидії розслідуванню та розробляти ефективні засоби їх подолання.

Стан дослідження проблеми

У спеціальній літературі вже неодноразово приділялася увага проблематиці протидії розслідуванню та заходам, спрямованим на її подолання. Сутність такої діяльності, її складові, форми та засоби здійснення розкрито в комплексних дослідженнях Б. В. Шура [2], В. К. Лисиченка [3], Р. М. Шехавцова [4], О. І. Ромців [5], М. С. Чесакова [6], В. М. Плетенця [7] та ін. Окремі аспекти протидії розслідуванню певних груп кримінальних правопорушень також розкрито вітчизняними криміналістами [8; 9; 10]. Це зумовлено тим, що майстерності та засобів, які мають у своєму розпорядженні слідчі й оперативні працівники, сьогодні недостатньо для виявлення та подолання хитрощів, до яких вдаються злочинці. Тим паче, що нерідко їм протистоятим не просто професійніший та оснащений сучасними технічними можливостями злочинець, а такі форми організованої злочинності, які здатні до протидії не лише окремим правоохоронним органам, а цілим державним структурам [11, с. 202]. Враховуючи, що ця проблематика в контексті групи досліджуваних нами злочинів досі залишається не розробленою, вважаємо за потрібне дослідити її.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення форм протидії розслідуванню, до реалізації яких вдаються особи, заінтересовані в результатах розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із втручанням у діяльність представників органів державної влади.

Визначену мету конкретизовано в таких *завданнях*: 1) з'ясувати типові ознаки такого явища, як протидія розслідуванню, на підставі узагальнення загальноприйнятих у науковій літературі підходів; 2) визначити типові підходи до класифікації форм протидії розслідуванню; 3) установити, які форми протидії кримінальній процесуальній діяльності реалізують заінтересовані особи на різних етапах

розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із втручанням у діяльність представників органів державної влади.

Наукова новизна дослідження

На основі узагальнення наукових підходів, аналізу матеріалів слідчої та судової практики, з урахуванням особливостей механізму кримінально протиправної діяльності, пов'язаної із втручанням у діяльність представників органів державної влади, визначено, що протидія розслідуванню – це складне явище, яке може охоплювати різноманітні форми поведінки, що реалізуються заінтересованими суб'єктами задля перешкоджання виявленню кримінального правопорушення, унеможливлення виконання завдань кримінального провадження. Узагальнено типові ознаки протидії розслідуванню, визначено її типові форми, які реалізуються безпосередньо підозрюваним та іншими заінтересованими в результатах досудового розслідування особами.

Виклад основного матеріалу

До визначення поняття «протидія розслідуванню», форм такої протидії та способів їх подолання вчені підходять по-різному. Щодо самого поняття, то його сутність ми вважаємо за потрібне визначити на підставі узагальнення наукових позицій, висвітлених у юридичній літературі. Так, О. В. Александренко вказує, що це складова злочинної діяльності [12, с. 9]. На думку О. І. Ромців, протидія є своєрідним видом соціальної діяльності [5, с. 163]. Р. А. Степанюк вказує, що протидія може мати місце і до виявлення ознак злочину, з огляду на це вченим додатково виокремлюється така складова протидії розслідуванню, як «протидія викриттю злочину» [13, с. 111]. А. Ф. Волобуєв пропонує визначати протидію як обрання зацікавленими особами певної лінії поведінки, вжиття заходів, спрямованих на перешкоджання виявленню, вилученню та використанню доказів задля ухилення від відповідальності підозрюваного (обвинувачуваного) [14, с. 202].

М. С. Чесакова слушно зауважує, що протидія розслідуванню злочинів пов'язана з поняттями «конфлікт» і «конфліктна ситуація». На думку дослідниці, протидія розслідуванню – це певний вид поведінки людини, який у сутнісному аспекті є проявом суспільно небезпечного явища, а тому спрямований на досягнення передбачених законом цілей, що завідомо є злочинними, пов'язані з перешкоджанням і створенням несприятливих умов для повного та всебічного розкриття й розслідування злочинів [15, с. 83–84].

Таким чином, до іманентних ознак протидії розслідуванню найчастіше відносять такі:

1) відбувається після відкриття кримінального провадження та продовжується протягом всього розслідування, а подекуди може мати місце навіть під час судового розгляду кримінальної справи;

2) включає умисні дії, зокрема ті, скоєння яких переслідується законом, тобто вони становлять самостійний склад кримінального правопорушення;

3) спрямована на перешкодження вирішенню завдань кримінального провадження (тобто унеможливлення їх вирішення);

4) пов'язана з реалізацією принаймні однієї з таких дій, як приховування, зміна або знищення інформації, що потенційно має доказове значення;

5) пов'язана із впливом на суб'єкта, який здійснює досудове розслідування;

6) є складним явищем, що може охоплювати складні форми поведінки, зокрема спрямовані не лише на перешкодження розслідуванню, а й на виявлення ознак кримінального правопорушення. Також вчені до ознак протидії відносять й інші, проте, на нашу думку, вони не мають такого принципового значення.

Поряд із певною множинністю підходів щодо визначення поняття «протидія розслідуванню» спостерігається плуралізм думок і в контексті виокремлення її форм і способів подолання. Передусім зауважимо, що в досліджуваних нами кримінальних правопорушеннях реалізуються різні форми протидії виявленню ознак кримінального правопорушення і розслідуванню в цілому.

Механізм кримінально протиправної діяльності, пов'язаної із втручанням у діяльність представників органів державної влади, майже не передбачає використання матеріальних знарядь під час їх учинення, не зумовлює виникнення певних слідів, найчастіше це ідеальні сліди, тому об'єктом, щодо якого вчиняється протидія, стає сам потерпілий. Окрім цього, потерпілий під час розслідування втручання в діяльність представників органів державної влади є предметом кримінального процесуального пізнання і стає об'єктом незаконного впливу як у контексті примусу до прийняття незаконних рішень, так і в частині неповідомлення про те, що кримінальне правопорушення вчинене щодо нього. Тому ми не будемо ґрунтовно зупинятися на формах протидії виявленню кримінальних правопорушень досліджуваної нами групи, лише зауважимо, що здебільшого вони пов'язані із застосуванням різних методів психологічного впливу на потерпілого, а також свідків, якщо такі є.

Криміналістична наука немає єдиної позиції щодо типових форм протидії розслідуванню. Ґрунтовно до їх узагальнення підійшли В. К. Лисиченко та Р. М. Шехавцов. Науковці визначили, що як класифікаційні критерії можуть використовуватися такі: спрямованість дій осіб; етап кримінальної процесуальної діяльності, на якому вчинено протидію; характер взаємодії особи з носіями інформації, що має доказове значення; види суб'єктів протидії розслідуванню; кількість

суб'єктів; об'єкти впливу та конкретні ситуації; кількість об'єктів впливу; наявність впливу на суб'єктів протидії розслідуванню [16, с. 88–91].

На нашу думку, до найбільш значущих належить класифікація за характером учинених особою дій та узгодженістю із правовими принципами, відповідно до якої виокремлюють законні та незаконні форми протидії розслідуванню. Керуючись саме цим критерієм, ми вважаємо за потрібне визначити типові форми протидії, які реалізуються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із втручанням у діяльність представників органів державної влади.

Поширеними *законними* формами протидії, що реалізуються безпосередньо підозрюваним, є:

1) відмова давати показання в порядку, передбаченому ст. 63 Конституції України;

2) надання неправдивих показань;

3) замовчування або викривлення окремих відомостей про подію кримінального правопорушення та пов'язані з нею обставини.

Важливо, що окреслені форми протидії можуть бути реалізовані під час проведення будь-якої вербальної дії. Щодо подолання цих форм протидії, то тут слушно вказують про можливість реалізації тактичної операції «Подолання протидії надання неправдивих показань», зміст якої становлять:

– допит;

– одночасний допит двох і більше раніше вже допитаних осіб;

– опитування із застосуванням поліграфу (за наявності добровільної згоди особи на це і відсутність у такої особи будь-яких психічних захворювань, розладів психіки тощо);

– психологічна експертиза;

– слідчий експеримент;

– дослідження відео- або звукозапису, на якому відображено протиправну поведінку особи за її участю;

– негласні слідчі (розшукові) дії у вигляді аудіо-, відеоконтролю особи;

– зняття інформації з електронних комунікаційних мереж;

– зняття інформації з електронних інформаційних систем та ін.;

– портретна експертиза;

– експертиза відео- та звукозапису (фоноскопична експертиза) [17, с. 110–112].

Принагідно зауважимо, що доцільність проведення портретної експертизи та експертизи відеозапису обґрунтована лише в тих ситуаціях, коли потерпілий раніше не був знайомий з підозрюваним, його співучасниками. Наприклад, у ситуації, коли вчинено втручання в діяльність судді, який до цього проводив розгляд справи, а анкетні

дані потенційного підозрюваного раніше під час досудового розслідування та судового розгляду засвідчено на підставі офіційних документів, то призначення такої експертизи не буде доцільним. Водночас, коли, наприклад, протидія розслідуванню, що полягає у висловленні погроз на адресу учасника кримінального провадження, відбувалася в телефонному режимі та є звукозапис такого дзвінка, то призначення експертного дослідження є обґрунтованим, адже на вирішення експерта покладатиметься розв'язання ідентифікаційних завдань, що дозволить засвідчити не лише особу, а й факт скоєння нею втручання.

Аналіз матеріалів слідчої практики дозволяє узагальнити, що підозрювані також вдаються до вчинення таких дій:

- переховуються від органів досудового розслідування;
- ігнорують виклики слідчого, прокурора, слідчого судді;
- затягують строки ознайомлення з матеріалами кримінального провадження;
- чинять вплив на потерпілого шляхом погроз, підкупу, перешкодження отриманню певних соціальних і матеріальних благ тощо;
- відмовляються надавати біологічні зразки, зразки почерку, голосу тощо.

Незаконні форми протидії полягають у підробленні документів, їх використанні, висловленні погроз на адресу потерпілих, свідків, осіб, які уповноважені на здійснення правосуддя або сприяють цьому, у застосуванні різних форм насильства тощо.

До певних форм поведінки, які можуть реалізовуватися іншими заінтересованими особами в процесі розслідування, належать такі:

- вплив на учасників кримінального провадження;
- реалізація дій, спрямованих на приховування злочинів, серед яких інсценування, фальсифікація, маскування, знищення та ін.;
- надання неправдивих показань;
- розголошення таємниці досудового розслідування;
- відмова надати біологічні зразки або зразки почерку, голосу тощо;
- затягування строків досудового розслідування, наприклад шляхом ігнорування викликів слідчого, довготривалого ознайомлення з матеріалами кримінального провадження;
- неприбуття на виклик;
- невиконання процесуальних обов'язків, набутих у зв'язку з отриманням відповідного процесуального статусу у кримінальному провадженні;
- переховування від органів досудового розслідування тощо. Водночас, безумовно, у контексті досліджуваних нами кримінальних правопорушень слід говорити про певну специфічність і форм

протидії, до реалізації яких вдаються особи, заінтересовані в результатах досудового розслідування, ба більше, коли кримінальне правопорушення вчинене особою з використанням свого службового становища.

Також слід вказати, що досліджувані нами кримінальні правопорушення можуть бути вчинені і як самостійна форма протидії розслідуванню. Втручаючись у діяльність і вимагаючи від особи прийняття незаконного рішення, особливо, якщо об'єктом незаконного впливу є працівник правоохоронного органу чи суддя, особа може мати на меті реалізувати намір щодо уникнення кримінальної відповідальності, знищити докази її кримінально протиправної діяльності тощо. Такі дії і є проявом протидії розслідуванню чи розгляду кримінальної справи по суті. Тому при наданні правової оцінки діям особи слід комплексно оцінювати ситуацію та брати до уваги події, що передували вчиненню втручання.

Щодо підходів науковців до визначення найбільш апробованих способів подолання протидії розслідуванню, то вони передусім вказують про потребу реалізації таких заходів, як:

1) подолання протидії шляхом проведення тактичних операцій [17, с. 110; 18, с. 15; 19, с. 290–294];

2) реалізації окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема і негласних, і процесуальних заходів;

3) проведення організаційно-тактичних заходів (оперативно-розшукового характеру) [20, с. 181–183];

4) реалізації окремих тактичних прийомів задля подолання протидії розслідуванню під час проведення окремих процесуальних дій [21, с. 11–20].

Висновки

Протидія розслідуванню – це складне явище, яке може охоплювати різноманітні форми поведінки, що реалізуються заінтересованими суб'єктами задля перешкоджання виявленню кримінального правопорушення, унеможливлення виконання завдань кримінального провадження.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із втручанням у діяльність представників органів державної влади, підозрювані реалізують такі форми поведінки, в яких вбачається протидія: відмовляються надавати показання; надають неправдиві показання; переховуються від органів досудового розслідування; не з'являються на виклики слідчого, прокурора, слідчого судді; чинять вплив на потерпілого, свідків; відмовляються надавати біологічні зразки, зразки почерку, голосу тощо.

Іншими заінтересованими особами задля протидії розслідуванню реалізуються такі форми поведінки: здійснення впливу на учасників

кримінального провадження; реалізація дій щодо приховування злочинів (інсценування, фальсифікація, маскування, знищення та ін.); надання неправдивих показань; розголошення таємниці досудового розслідування; відмова надати біологічні зразки або зразки почерку, голосу тощо; затягування строків досудового розслідування, зокрема шляхом ігнорування викликів слідчого, довготривалого ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; неприбуття на виклик; невиконання процесуальних обов'язків, набутих у зв'язку з отриманням відповідного процесуального статусу у кримінальному провадженні; переховування від органів досудового розслідування тощо.

Вважаємо, що перспективи подальших досліджень мають полягати у визначенні ефективних способів подолання протидії розслідуванню окресленим формам.

Список бібліографічних посилань: 1. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с. 2. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами. Харків : Гриф, 2005. 176 с. 3. Лисиченко В. К. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : монографія. Луганськ : РВВ Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ, 2009. 304 с. 4. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Луганськ, 2003. 21 с. 5. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 226 с. 6. Чесакова М. С. Протидія розслідуванню злочинів та шляхи її подолання на стадії досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 22 с. 7. Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню : монографія. Одеса : Гельветика, 2020. 424 с. 8. Пчеліна О. В. Протидія розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності та шляхи її подолання. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31). С. 628–632. 9. Ортинський В. А. Засоби подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2018. № 894 (18). С. 4–10. 10. Гусева В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 538 с. 11. Бахин В. П. Криміналістика. Проблеми и мнения (1962–2002). Киев : Охрана труда, 2002. 268 с. 12. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : автореф. дис. ... канд.

юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 20 с. **13.** Степанюк Р. А. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням бюджетного законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 261 с. **14.** Волобуєв А. Ф. Подолання протидії організованих злочинних груп розслідуванню економічних злочинів. *Вісник ЛІВС МВС України*. 1999. № 3. С. 201–213. **15.** Чесакова М. С. Протидія розслідуванню злочинів та шляхи її подолання на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 251 с. **16.** Лисиченко В. К., Шехавцов Р. М. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : монографія. Вид. 2-ге, перероб. та допов. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 344 с. **17.** Романушас К. А. Основи методики розслідування надання завідомо неправдивих показань свідком і потерпілим : монографія / за заг. ред. В. О. Гусевої. Харків : Факт, 2024. 203 с. **18.** Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 19 с. **19.** Пчеліна О. В. Тактичні операції під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 290–294. **20.** Федосова О. В. Оперативно-розшукове забезпечення подолання протидії виявленню і розслідуванню злочинів, що вчиняються за участю неповнолітніх. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 3 (69), т. 3. С. 181–187. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.3.3.30>. **21.** Белан С. В., Луценко Т. О. Психологічні прийоми подолання протидії слідству при проведенні окремих слідчих дій. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2009. № 6. С. 11–20.

Надійшла до редколегії 11.11.2024

Прийнята до опублікування 14.12.2024

Popov V. Yu. Typical forms of counteraction to the investigation of criminal offences related to interference with the activities of public authorities

The article substantiates the position that counteraction to an investigation is a complex phenomenon which may encompass various forms of behaviour implemented by interested parties with the aim of preventing detection of a criminal offence, and making it impossible to fulfil the tasks of criminal proceedings.

It is found that during the investigation of criminal offences related to interference with the activities of representatives of public authorities, suspects most often implement the following forms of behaviour as ways to counteract the investigation: 1) refuse to testify; 2) give false testimony; 3) hide from pre-trial investigation authorities; 4) fail to appear when summoned by the investigator, prosecutor, investigating judge; 5) exert influence on the victim, witnesses, refuse to provide biological samples, handwriting, voice samples, etc.

It is established that other interested persons at the stage of pre-trial investigation of criminal offences of the type under study most often implement the following forms of behaviour to counteract the investigation: exerting influence on participants to criminal proceedings; implementation of actions to conceal crimes, including: staging, falsification, disguise, destruction, etc.; giving false testimony; disclosure of the secret of pre-trial investigation; refusal to provide biological samples or samples of handwriting, voice, etc.; delaying the pre-trial proceedings, delaying the pre-trial investigation, for example, by ignoring the investigator's calls, prolonged familiarisation with the criminal proceedings; failure to appear when summoned; failure to fulfil procedural obligations acquired in connection with obtaining the relevant procedural status in criminal proceedings; hiding from the pre-trial investigation authorities, etc. It is also emphasised that the prospects for further research should be to identify effective ways to overcome the following forms of resistance to investigation.

Keywords: interference in activities, representative of a public authority, counteraction to an investigation, prevention, overcoming counteraction, procedural action, tactical operation.

